

УДК 821.161.2.09Осьмачка
DOI <https://doi.org/10.26661/2414-1135-2023-91-1>

КОМПЛЕКС МЕНШОВАРТОСТІ / ПЕРЕВАГИ У ПСИХОСВІТІ ТОДОСЯ ОСЬМАЧКИ

Бойко В. В.

*аспірантка кафедри української філології та журналістики
Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка
вул. Шевченка, 1, Кропивницький, Україна
orcid.org/0009-0009-6340-2350
viktoriamobi1703@gmail.com*

Михида С. П.

*доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри української філології та журналістики
Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка
вул. Шевченка, 1, Кропивницький, Україна
orcid.org/0000-0002-0921-0819
smikhida50@gmail.com*

Ключові слова:

*психопоетика, психосвіт,
психоавтобіографічна
повість, комплекс
меншовартості, комплекс
переваги, почуття провини,
мегатекст.*

Усебічне розкриття неординарної особистості Тодося Осьмачки досі залишається актуальним. У статті осмислено особистісні та художні вияви комплексу меншовартості / переваги письменника. На основі мегатексту здійснено аналіз стосунків митця з матір'ю та з'ясовано, що особливий вплив на формування психосвіту Тодося Осьмачки мало почуття провини автора за глухоту матері. Під час вивчення питання про особливості функціонування почуття провини в психоструктурі особистості було виявлено, що представники аналітичної психології (А. Адлер) та психоаналізу (З. Фройд) не відокремлюють почуття провини від комплексу меншовартості, адже обидва психічні вияви породжені конфліктом між Я і Над-Я. Також психоаналітики вважають, що людська меншовартість сприяє розвитку здібностей особистості, її самотворчої енергії (А. Адлер). Ми дотримуємось вказаної думки, адже почуття провини формує досить розвинене Над-Я, під впливом якого енергія афективних потягів свідомо спрямовується на продуктивну творчу діяльність.

Аналіз психоавтобіографічної повісті Тодося Осьмачки «Ротонда душогубців» дав можливість розглянути мікросоціальну динаміку розвитку особистості самого автора, оскільки психосвіт головного героя Івана Бруса є психічною проекцією психосвіту самого митця. А із розлогих монологів-спогадів головного персонажа дізнаємось, що побутова переважаність матері корелювала із жорсткістю у вихованні дітей. На думку З. Фрейда, таке виховання сприяє розвитку сильного Над-Я, яке вибудовується за взірцем не батька-матері, а батьківських Над-Я. Однак особливим фактором ставлення матері до своїх дітей була відсутність примусу до будь-якої діяльності, що, за психоаналітичною концепцією, є ознакою формування комплексу переваги. Мегатекст письменника дозволяє припустити, що у психосвіті Тодося Осьмачки комплекс меншовартості, породжений спочатку почуттям провини за глухоту матері, а пізніше посилений провинною за смерть брата, трансформувалася в комплекс переваги, який суттєво вплинув на формування Осьмачки-митця.

THE INFERIORITY / SUPERIORITY COMPLEX IN THE PSYCHOWORLD OF TODOS OSMACHKA

Boiko V. V.

*Postgraduate Student at the Department of Ukrainian Philology and Journalism
Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University
Shevchenka str., 1, Kropyvnytskyi, Ukraine
orcid.org/0009-0009-6340-2350
viktoriamobil703@gmail.com*

Mykhyda S. P.

*Doctor of Philological Sciences, Professor,
Professor at the Department of Ukrainian Philology and Journalism
Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University
Shevchenka str., 1, Kropyvnytskyi, Ukraine
orcid.org/0000-0002-0921-0819
smikhida50@gmail.com*

Key words: *psychopoetics,
psychological world,
psychoautobiographical novella,
inferiority complex, superiority
complex, guilt, megatext.*

Comprehensive exploration of the extraordinary personality of Todos Osmachka remains relevant to this day. The article delves into the personal and artistic manifestations of the writer's inferiority/superiority complex. Based on the megatext, an analysis of the artist's relationship with his mother reveals that a profound impact on Todos Osmachka's psyche was exerted by the author's guilt over his mother's deafness. During the study of the functioning of guilt within the individual's psychostructure, it was observed that representatives of analytical psychology (A. Adler) and psychoanalysis (S. Freud) do not separate guilt from the inferiority complex, since both psychological phenomena arise from the conflict between the Ego and the Superego. Psychoanalysts also argue that human inferiority contributes to the development of an individual's abilities and their creative energy (A. Adler). We adhere to this view because guilt shapes a well-developed Superego, under whose influence the energy of affective impulses is consciously directed towards productive creative activity. The analysis of Todos Osmachka's psychoautobiographical novella «The Rotunda of murders» provided an opportunity to examine the microsocial dynamics of the author's own personality development since the psychological world of the main character Ivan Brus serves as a projection of the author's own psyche. Through the extensive monologues and recollections of the main character, we learn that the domestic overload imposed by his mother correlated with the strictness in child-rearing. According to S. Freud, such upbringing contributes to the development of a strong Superego, which is constructed not based on the father-mother model, but on the parental Superegos. However, a unique aspect of the mother's approach to her children was the absence of coercion into any activities, which, according to psychoanalytic concepts, is a sign of the formation of a superiority complex. The writer's megatext suggests that in Todos Osmachka's psyche, the inferiority complex, initially triggered by guilt over his mother's deafness and later intensified by guilt over his brother's death, transformed into a superiority complex, significantly influencing the formation of Osmachka as an artist.

Постановка проблеми. Сучасне багатство літературознавчих методологій дозволяє всебічно розкрити феномен художнього тек-

сту. Психопоетика – це відносно нова наукова галузь, що сформувалася на межі двох гуманітарних наук: літературознавства та психології.

Її основним завданням є осягнення психічних інтенції митця – його свідомих, підсвідомих і несвідомих особливостей, закодованих у текстах. Дослідження психопоетики вітчизняних письменників викладені в дисертаційних студіях та монографіях Н. Зборовської «Психоісторія новітньої української літератури: проблеми психосемантики і психопоетики», С. Михиди «Психопоетика українського модернізму: проблема реконструкції особистості письменника», А. Печарського «Психоаналітична парадигма української прози третини ХХ сторіччя» та дисертаціях І. Скляр «Психопоетика творчості Валер'яна Підмогильного», Я. Даценко «Психопоетика творчості Григора Тютюнника» та ін.

Разом із цим маємо значну кількість ґрунтових наукових розвідок, присвячених життю і творчості Тодося Осьмачки, зокрема: В. В. Барчан «Творчість Теодосія Осьмачки в контексті стильових та філософських вимірів ХХ століття», В. І. Біляїв «Спогади про Т. Осьмачку», Н. В. Зборовська «Танцююча зірка» Тодося Осьмачки», В. М. Коваленко «Русалко з Куцівських ярів», Н. Г. Колошук «Поезія Тодося Осьмачки: символізм чи експресіонізм», Ю. А. Лаврінченко «Неподоланий поет», С. М. Маринкевич «Стильові доміанти поезії Тодося Осьмачки», О. Ю. Піскун «Письменник і тоталітаризм. Психоаналітична інтерпретація прози Тодося Осьмачки», М. А. Скорський «Тодось Осьмачка. Життя і творчість», М. Ф. Слабошпицький «Поет із пекла», С. Л. Чернюк «Образна символіка у творах Т. Осьмачки» та ін. Однак досі не було проаналізовано психосвіт особистості письменника, зокрема комплекс меншовартості (неповноцінності), який досить часто сумірний з комплексом переваги.

Мета і завдання статті. Метою статті є аналіз особистісних та художніх виявів комплексу неповноцінності / переваги Тодося Осьмачки. Поставлена мета передбачає реалізацію таких завдань: 1) окреслити сутність комплексу меншовартості в дослідженнях індивідуальної психології (А. Адлер) та психоаналізу (З. Фройд); 2) на основі мегатексту експлікувати комплекс неповноцінності / переваги через аналіз стосунків Тодося Осьмачки з матір'ю; 3) дослідити особливості вияву комплексу меншовартості / переваги у творчості митця.

Предмет та об'єкт дослідження. Предметом дослідження є психічні артефакти Тодося Осьмачки, пов'язані з нереалізованістю / прагненням до реалізації, в особистісних та художніх виявах. Об'єкт – психоавтобіографічна повість «Ротонда душоубців».

Виклад основного матеріалу дослідження. У наукових розвідках про Тодося Осьмачку окремим і досить вагомим аспектом розгляду є авто-

біографічність творчості письменника. Зокрема, дослідниця родоводу митця В. Коваленко пише, що «саме з енергії роду, своєї родини Тодось Осьмачка заживлювався і як українець, і як Поет. *Автобіографізм* його творчості – незаперечний тому доказ» [1, с. 104] (курсив наш – В. Б., С. М.). М. Скорський підкреслює, що Тодось Осьмачка «був свідком багатьох суспільних катаклізмів, і саме ця обставина надавала його повістям відчутного *автобіографізму*» [2, с. 173] (курсив наш – В. Б., С. М.).

На нашу думку, поняття «автобіографічний» не дозволяє повноцінно розкрити особистість Тодося Осьмачки, тому вважаємо доречним використати концепт «психоавтобіографічність» [3, с. 22]. Ми розширюємо термін «психобіографія», уведений З. Фройдом, адже «психоавтобіографічність» є синкретичним явищем, якому властива «здатність до художньої самоідентифікації, можливість відтворити рух рефлексій», що, відповідно, «передбачає синтез свідомого суспільного буття об'єкта дослідження і підсвідомого в усіх його виявах» [3, с. 22]. До психоавтобіографічних матеріалів зараховуємо мемуари, що, «окрім своєї звичної й широко використовуваної в літературознавчій практиці функції розкриття власне біографічних аспектів буття письменника, сприяють розширенню уявлення про його внутрішній світ, тобто виконують психобіографічну функцію» [3, с. 21], а також художні тексти, що «передусім віднесені самим письменником до автобіографічних, і ті, в яких особистість автора виявляється підтекстово, реконструюється у процесі мікроаналізу шляхом скрупульозного зіставлення із усім масивом психобіографічних текстів» [3, с. 22].

На нашу думку, повість «Ротонда душоубців» цілком відповідає статусу психоавтобіографічної і, як мало інших текстів, є матеріалом для розкриття свідомого й підсвідомого буття Тодося Осьмачки. В. Барчан вважає, що ця повість – це «глибоке психоаналітичне дослідження людини й суспільства в умовах екстремального суспільного катаклізму. Власне, на автобіографічному матеріалі, крізь призму індивідуальної психології окремих типів автор вибудовує образ суспільства і створює психологічну модель українства, що витворилася в умовах його історичного та політичного буття» [4, с. 33].

Екскурс у дитинство героїв у розділах «Україна. Оникіїв Яр», «Іван Овсійович і батько», «На станцію» дає можливість проаналізувати мікросоціальну динаміку розвитку особистості самого автора, оскільки психосвіт головного героя Івана Бруса є психічною проекцією психосвіту самого митця.

Перший розділ присвячений спогадам про матір, ім'я якої Іван Брус не називає. Із мемуарів

дізнаємося, що матір'ю Тодося Осьмачки була Євгенія (Ївга) Прокопівна Лукій. У «Автобіографії» митець пише, що під час служби в Миколінській економії його батько «одружився з дівчиною Ївгою Лукієнковою» [5, с. 19]. В. Коваленко зауважує, що «людей із прізвищем Лук'яненко у селі Куцівка немає і не було. Проте до сьогодні є хутір під назвою «Лукіївка». Звідти потужно розвинулось родове дерево Лукіїв (за куцівською «орфоєпією» – з наголосом на першому складі), що впоїло і своїми соками по материнській лінії українського поета» [1, с. 42]. Спогадів Тодося Осьмачки про матір знаходимо небагато, хоча лікарка письменника М. Кейван пише, що про батька митець говорив мало, «частіше та зі зворушенням згадував матір» [6, с. 46]. Л. Коваленко зазначає, що «пошана і любов до матері, очевидно, глибоко ховалась в українському серці Осьмачки», хоч у поезії митця, на відміну від творчості багатьох авторів, «образ матері насилу пробивається на світ» [7, с. 24].

На нашу думку, важливим для розкриття особистості письменника є збережений М. Кейван спогад автора про глухоту матері після його народження. З часом слух частково повернувся, однак, як пише мемуаристка, Тодось Осьмачка «оповідав, що рідня й сусіди часто йому підкреслювали цей факт, і в нього – дитини – зародилося почування вини за каліцтво матері. Тому в хлоп'ячому віці він завзято помагав мамі в роботі: замітав хату, носив воду дрова, щоб *спокутувати свою провину*» [6, с. 46] (курсив наш – В. Б., С. М.). На думку Н. Зборовської, «це каліцтво згодом складе один із душевно-психічних комплексів творця: його жіночий і материнський світ, можливо, й через таку первинну причину, матиме трагічний зміст» [8, с. 4].

У сучасній психології почуття провини тлумачать як «стан, пов'язаний з усвідомленням своєї провини» [9, с. 1000]. У психоаналізі З. Фройд визначає почуття моральної провини як «вияв конфлікту між Я і Над-Я», адже «Над-Я підходить із найсуворішими моральними вимогами до Я, що безпорадно здається на його ласку, воно репрезентує вимоги моралі взагалі» [10, с. 528]. Далі психоаналітик підкреслює, що, на відміну від сексуальності, яка властива особистості від народження, сумління (або ж Над-Я) «притаманне нам не з самого початку», тому «роль, яку згодом переймає Над-Я, спершу виконує зовнішня сила, батьківський авторитет» [10, с. 529]. З. Фройд також зауважує, що Над-Я є носієм ідеалу Я, ідеалу, «з яким Я порівнює себе, який воно прагне наслідувати, намагаючись дедалі повніше задовольняти його вимоги» [10, с. 532].

У процесі дослідження З. Фройд не відокремлює почуття провини і почуття меншовар-

тості одне від одного, адже «головний складник почуття меншовартості походить з відносин Я зі своїм Над-Я, свідчить так само як почуття провини, про напруженість між ними» [10, с. 533]. На думку ж засновника індивідуальної психології А. Адлера, почуття неповноцінності (меншовартості) приманне людині з народження, а протест проти цього стійкого почуття «знову пробуджується і повторюється в кожному немовляті та маленькій дитині як фундаментальний факт людського розвитку» [11, с. 99]. Дослідник також вказує й на те, що комплекс неповноцінності може посилюватися, зокрема й почуттям провини [11, с. 111–112].

З часом до почуття провини Тодося Осьмачки за глухоту матері додалася сімейна історія з молодшим братом. Із мемуарних джерел дізнаємось, що в часи визвольних змагань митець «склав якусь патріотичну пісню» [1, с. 88]. 1920 року молодшого брата Тодося Самійла було призвано на службу до Червоної армії, де юнак «раз крізь сон заспівав цю пісню. Його розстріляли за контрреволюцію» [1, с. 88]. Однак на допиті 1933 року Тодось Осьмачка скаже, що його брат помер від тифу [12, с. 142]. В. Коваленко пише, що ця подія вплинула на вразливу натуру письменника і «на все життя залишила на його серці сліди-рубці, написані імперським «кривавим бичем. Аби звільнитися від болю тих рубців, Осьмачка у 1921 році пише поезію-присвяту «Хто»...» [1, с. 86]. Про цей випадок письменник також коротко згадає в 1955 році під час написання психоавтобіографічної повісті «Ротонда душогубців»: «Було в його їх шестеро, то *одного убили більшовики*, а дві дочки заміж вийшли...» [13, с. 91] (курсив наш – В. Б., С. М.). Н. Зборовська вважає, що провина за смерть брата, яку Тодось Осьмачка нестиме протягом усього життя, вплине на його письменницьку діяльність. Дослідниця пише: «Так трагічно розпочнеться творчість поета, і вже з самого початку вона нестиме якийсь фатальний характер» [8, с. 4].

А. Адлер вважає, що людська меншовартість, слабкість, відсутність задоволення, створеного ним самим, «є певним поштовхом для розвитку здібностей особистості. Людина створює нові і, можливо, цілком оригінальні форми життя під тиском свого неповноцінного існування. Її ігри завжди спрямовані на майбутню мету і є ознаками її самотворчої енергії» [11, с. 99]. Понад це дія совісті, неусвідомлене відчуття провини, що функціонують у структурі Над-Я, стають моральним цензором особистості, під впливом якого «енергія афективних потягів свідомо спрямовується на цілі соціальної діяльності або продуктивної творчості» [14, с. 306].

Цілком закономірно за психоаналітичною теорією, що цей факт став одним із поштовхів до початку активної творчої діяльності митця. У 1921 році (за рік після смерті брата) Тодось Осьмачка стає студентом Київського інституту народної освіти (КІНО), де, на думку М. Скорського, почався новий етап біографії письменника, адже «поезія, власне поетична творчість, стала потребою душі, метою існування, засобом спілкування з людьми, зброєю у боротьбі за правду проти зла в усіх його виявленнях» [2, с. 14]. А на початку 1922 року у видавництві «Слово» вийшла друком перша збірка Тодося Осьмачки «Круча» [2, с. 17].

Аналізуючи природу комплексу меншовартості, З. Фройд припускає, що «дитина почувається меншовартісною, коли помічає, що ніхто її не любить, те саме відбувається із дорослим» [10, с. 533]. М. Кейван пише про те, що Тодось Осьмачка згадував матір як простодушну, добру серцем, завжди дуже запрацьовану жінку [6, с. 46]. Однак у «Ротонді душоубців» подано більш розлогі спогади Івана Бруса про матір. Дізнаємось, що мати «ніколи не дбала про те, щоб дитину якось навчити молитися Богу чи щоб навчити шануватися між людьми, бо й сама, здається, знала тільки «Отче наш» і «Царю Небесний» [13, с. 24]. Постійну заклопотаність герой характеризує як те, що в матері «не було часу навіть заговорити до своїх дітей, а не те що ще чомусь навчати» [13, с. 24]. Мати виховувала своїх дітей діями, і їхня поведінка «між людьми нею освячувалась тільки та, яка в собі несла першість брутальної сили» [13, с. 24]. Іван Брус згадує, що мати «була жорстока у своїй науці своїм дітям для їхньої поведінки із сусідніми дітьми, а сама хотіла, щоб її діти слухали її тільки з доброго слова...» [13, с. 24] (курсив наш – В. Б., С. М.). З. Фройд припускає: якщо батьки й справді суворо виховували своїх дітей, то у них «ми виявимо надміру розвинене Над-Я» [10, с. 529]. Над-Я дитини, за З. Фройдом, «вибудовується, власне, за взірцем не батька-матері, а батьківських Над-Я; воно виповнюється того самого змісту, обертається на носія традиції, всіх тих невмирущих вартостей, що передаються таким чином упродовж довгих поколінь» [10, с. 534].

Мегатекст дозволяє припустити, що у психосвіті Тодося Осьмачки комплекс меншовартості, породжений спочатку почуттям провини за глухоту матері, а пізніше посилений провинною за смерть брата, трансформувалася в комплекс переваги. Підтвердженням цієї думки є міркування А. Адлера про те, що, «коли дитина потрапляє під вплив «необхідності» життя, її починає приваблювати постійно зростаюче прагнення досягти кінцевої мети – вищості над призначеною їй землею долею з усіма її неминучими вимогами» [11, с. 100]. Психолог також висуває твердження,

що таким індивідам завжди притаманний «протест проти примусу до співпраці. Це здається їм нестерпним, адже суперечить їхньому приватному розуму і загрожує в боротьбі за перевагу» [11, с. 118]. Такі діти, пише А. Адлер, «з дитинства були зайняті собою, власними задоволенням і болем» [11, с. 118]. Підтвердження цієї думки знаходимо в тексті «Ротонди душоубців» у спогадах Івана Бруса про те, що мати «ні одно своє поріддя не могла заставити, щоб воно їй помагало» [13, с. 24] (курсив наш – В. Б., С. М.). Герой згадує, що мати імпровізовано молилася за здоров'я своїх дітей і «знову усякий дріб'язок для їх споготвляла і мовчки *обходила всякий примус*, який би спонукав її дітей до роботи» [13, с. 26], тому «діти росли неграмотні і незвичні до роботи і до того, щоб слухати порад чи якогось розумного наказу» [13, с. 26] (курсив наш – В. Б., С. М.).

І. Власенко в мистецькій біографії «Утікач Тодось», інтерпретуючи поему автора «Пісня з півночі», творчо розширює протест проти примусу малого Тодося: «Мати й для сина знайшла маленького серпа і відправила його на поміч батькові. Тодось ще дитина... *Закинув* того серпа в кущі. Посадив у торбу цуценя і, розкинувши руки-крила, полетів згори вниз» [15, с. 5] (курсив наш – В. Б., С. М.).

У процесі дослідження комплексів неповноцінності та переваги А. Адлер доходить висновку, що «підвищені афекти, такі як гнів, бажання помститися, горе, ентузіазм, звичний гучний сміх, неухильне слухання або відведення очей під час зустрічі з іншими, спрямування розмови на себе, звичне хвилювання через тривіальні події, дуже часто вказують на відчуття неповноцінності, що закінчується комплексом переваги» [11, с. 122]. Афекти у психоструктурі особистості Тодося Осьмачки були предметом розгляду наших наукових розвідок [2; 3].

А. Адлер зазначає, що «комплекс переваги найбільш чітко виражений у поставі, рисах характеру та уявленнях людини, яка усвідомлює власні надлюдські обдарування та здібності» [11, с. 121]. Серед таких індивідуальних особливостей дослідник визначає: зневагу, марнославство, зарозумілість, бурхливі емоції, снобізм, хвалькуватість, тиранічний характер, наполегливість, схильність до знецінення, надмірне поклоніння героям; схильність до підлабузництва перед видатними особами або панування над людьми, які слабкі, хворі чи невисокого зросту, схильність принижувати інших [11, с. 122].

Висновки і перспективи подальших розробок. Отже, у статті здійснено спробу осягнути артефакти психіки Тодося Осьмачки, зокрема комплекс меншовартості / переваги. На основі мегатексту з'ясовано, що в стосунках з матір'ю

основним фактором впливу на психіку митця було почуття провини за її глухоту. За З. Фройдом та А. Адлером, почуття провини та комплекс меншовартості не відокремлюються, адже обидва психічні вияви породжені конфліктом між Я та Над-Я. Тож відчуття провини та дія совісті, що функціонують у структурі Над-Я, сприяють тому, що дія афективних потягів свідомо спрямовується на продуктивну творчу діяльність.

Мегатекст Тодося Осьмачки переконує, що у психосвіті письменника комплекс меншовартості, породжений спочатку почуттям провини за глухоту матері, а пізніше посилений провинною за смерть брата, трансформувався в комплекс переваги, який потужно реалізувався у творчому доробку, зокрема психоавтобіографічній повісті «Ротонда душоубців». Формування і розвиток комплексу переваги буде предметом аналізу нашої наступної розвідки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Коваленко В. Русалко з Куцівських ярів. Черкаси : Видавець Ю. А. Чабаненко, 2018. 220 с.
2. Скорський М. Тодось Осьмачка: життя і творчість. Київ : Український Центр духовної культури, 1999. 224 с.
3. Михида С. Психопоетика українського модерну: Проблема реконструкції особистості письменника : монографія. Кіровоград : «Поліграф–Терція», 2012. 362 с.
4. Барчан В. Творча особистість Теодосія Осьмачки: художньо-естетичні та філософські константи : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філол. наук : 10.01.01 ; Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2009. 40 с.
5. Осьмачка Т. Автобіографія. *Березиль*, 1995. № 5–6. С. 19–20.
6. Кейван М. У самотній мандрівці до вічності. *Живий Осьмачка: спогади* / упоряд. С. Козак. Детройт : «Українські вісті», 1998. С. 35–85.
7. Коваленко Л. У пошуках «справжньої України». *Живий Осьмачка: спогади* / упоряд. С. Козак. Детройт : «Українські вісті», 1998. С. 35–85.
8. Зборовська Н. «Танцююча зірка» Тодося Осьмачки. Київ : МСП «Козаки», 1996. 63 с.
9. Варій М. Загальна психологія : підр. для студ. вищ. навч. закл. ; 3-тє вид. Київ : Центр учебної літератури, 2009. 1007 с.
10. Фройд З. Вступ до психоаналізу / пер. з нім. П. Таращук. Київ : Основи, 1998. 709 с.
11. Adler A. Social Interest : A Challenge to Mankind. Faber and Faber Ltd. London, 1938. 313 с. URL: <https://archive.org/details/in.ernet.dli.2015.172648/mode/2up> (дата звернення: 17.09.2023).
12. Покальчук В. Тодось Осьмачка (фрагмент зі спогаду). *Сучасність*. 1995. № 5. С. 146–147.
13. Осьмачка Т. Ротонда душоубців : повість. Харків : Фоліо, 2023. 336 с.
14. Михида С. Модерн d'Ukraine: особистість – мегатекст – поетика. Кіровоград : «Поліграф – Сервіс», 2013. 336 с.
15. Власенко І. Утікач Тодось. Харків : Фоліо, 2022. 158 с.
16. Бойко В. Художня трансформація афекту в повісті Тодося Осьмачки «Ротонда душоубців». *Науковий журнал Львівського державного університету безпеки життєдіяльності «Львівський філологічний часопис»*. 2022. № 12. С. 25–30.
17. Бойко В., Михида С. Апокаліптичність психосвіту Тодося Осьмачки (на матеріалі психоавтобіографічної повісті «План до двору»). *Наукові записки. Серія «Філологічні науки»*. Випуск 1(204). Кропивницький : Видавничий дім «Гельветика», 2023. С. 7–12.

REFERENCES

1. Kovalenko V. (2018) Rysalko z Kutsivskykhyariv [Rysalko from Kutsivsky ravines]. Cherkasy :Ydavets Yu. A. Chabanenko. 220 s. [in Ukrainian]
2. Scorskyi M. (1999) Todos Osmachka: Zhyttia i tvorchist [Todos Osmachka: life and creativity]. Kyiv : Ukrainskyi Tsentru dukhovnoi kultury. 224 s. [in Ukrainian]
3. Mykhyda S. (2012) Psykhopoetyka ukrainskoho modernu: Problema rekonstruktsii osobystosti pysmennyka [Psychopoetics of Ukrainian modernism: The problem of reconstruction of the writer's personality]. Kirovohrad : «Polihraf – Tertsiiia»352 s. [in Ukrainian]
4. Barchan V. (2009) Tvorchia osobystist Teodosiia Osmachky: khudozhno-estetychni ta filosofski konstanty [The creative personality of Teodosiy Osmachka: artistic, aesthetic and philosophical constants] : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia d-ra filol. Nauk : 10.01.01 ; Lvivskyi natsionalnyi universytet imeni Ivana Franka. 40 s. [in Ukrainian]
5. Osmachka T. (1995) Avtobiohrafia [Autobiography]. Berzil. № 5–6. S. 19–20. [in Ukrainian]
6. Keivan M. (1998) U samotnii mandrivtsi do vichnosti [In a lonely journey to eternity]. Zhyvyi Osmachka: spohady / uporiad. S. Kozak. Deimond : «Ukrainski visti». P. 35–85. [in Ukrainian]
7. Kovalenko L. (1998) U poshukakh «spravzhnoi Ukrainy» [In search of the «real Ukraine»]. Zhyvyi Osmachka: spohady / uporiad. S. Kozak. Deimond : «Ukrainskivisti». S. 35–85. [in Ukrainian]

8. Zborovska N. (1996) Tantsuiucha zirka Todosia Osmachky [Dancing star of Todos Osmachka]. Kyiv : MSP «Kozaky». 63 s. [in Ukrainian]
9. Varii M. Zahalna psykholohiia [General psychology] : pidr. dlia stud. vshch. navch. zakl. Kyiv : Tsentr uchbovoi literatury. 1007 s. [in Ukrainian]
10. Froid Z. (1998) Vstup do psykhoanalizu [Introduction to psychoanalysis] / per. z nim. P. Tarashchuk. Kyiv : 709 s. [in Ukrainian]
11. Adler A. (1938) Social Interest : A Challenge to Mankind. Faber and Faber Ltd. London, 313 s. Retrieved from: <https://archive.org/details/in.ernet.dli.2015.172648/mode/2up> [in English]
12. Pokalchuk V. (1995) Todos Osmachka (fragment zi spohadu) [Todos Osmachka (fragment from memory)]. Suchasnist. № 5. S. 146–147. [in Ukrainian]
13. Osmachka T. (2023) Rotonda dushohubtsiv : povist [«Rotonda of murderers» : story]. Kharkiv : Folio. 336 s. [in Ukrainian]
14. Mykhyda S. (2013) Modern d'Ukraine: osobystist – mehatekst – poetyka. [Modern d'Ukraine: personality – megatext – poetics]. Kirovohrad : «Polihraf – Servis». 336 s. [in Ukrainian]
15. Vlasenko I. (2022) Utikach Todos [A fugitive Todos]. Kharkiv : Folio. 158 s. [in Ukrainian]
16. Boiko V. (2022) Khudozhnia transformatsiia afektu v povisti Todosiia Osmachky «Rotonda dushohubtsiv» [Literary transformation of affect in the story of Todos Osmachka «Rotunda of murders»]. Naukovyi zhurnal Lvivskoho derzhavnoho universytety bezpeky zhyttiedialnosti «Lvivskiy filolohichyi chasopys». № 12, S. 25–30. [in Ukrainian]
17. Boiko V., Mykhyda S. (2023) Apokaliptychnist psykhosvitu Todosia Osmachky (na materialy psykhovavtobiohrafichnoi povisti «Plan do dvoru») [The apocalyptic nature of Todos Osmachka's psychoworld (based on the psycho-autobiographical novel «Plan for the yard»)]. Naukovi zapysky. Serii: Filolohichni nauky. Vypusk 1(204). Kropyvnytskyi: Vydavnychiy dim «Helvetyka», S. 7–12. [in Ukrainian]